

רוסיה ואיראן: הילכו שניים יחדיו?

אפרים קם

מאז 2012 מסתמן שיפור ניכר ביחסי רוסיה-איראן, המתבטא במפגשים של אישים בכירים משתי המדינות, בפעילות צבאית משותפת שלהן בסוריה ובתוכניות להרחבה ממשית של הקשרים ביניהן בתחומי אספקת הנשק, הגרעין והכלכלה. השיפור משקף אינטרסים משותפים לרוסיה ואיראן ואת הזדקקותן זו לזו. אלא שהאינטרסים המשותפים אינם יוצרים עדיין ברית, שכן מטרותיהן של שתי המדינות אינן זהות ויחסיהן רוויים במחלוקות ובחשדנות, הנובעות מהשוני במערכת השיקולים הגלובליים והאזוריים שלהן.

להתקרבות בין רוסיה לאיראן יש משמעויות שליליות לגבי ישראל: רוסיה מוכנה לספק נשק איכותי לאיראן, שחלקו עלול להגיע לחזבאללה; שתיהן תפעלנה להחלשת ההשפעה האמריקאית באזור; מעמדה האזורי של איראן צפוי להתחזק; ואיראן עלולה להסתייע ברוסיה בסוגיית הגרעין. בצל משמעויות אלה ייתכנו גם היבטים חיוביים לישראל: השיפור יתרום לייצוב המצב בסוריה ולפגיעה בארגונים הג'האדיסטיים, והוא עשוי לאפשר לרוסיה למלא בעתיד תפקיד ממתן כלפי איראן.

מילות מפתח: רוסיה, איראן, לחימה בסוריה, אספקת נשק לאיראן

מאז 2012 מסתמן שיפור ניכר ביחסיהן של רוסיה ואיראן. השיפור מתבטא בסדרה של ביקורים ופגישות של מנהיגים ואישים בכירים משתי המדינות, בשיתוף פעולה משמעותי ותיאום של פעילותן הצבאית בסוריה ובתוכניות להרחבה ממשית של הקשרים ביניהן בתחומי אספקת הנשק, תשתית הגרעין והמערכת הכלכלית והמסחרית.

אפרים קם הוא חוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי

יחסיה של איראן עם רוסיה ידעו עליות ומורדות. בתקופת השאה נתפסה ברית־המועצות כאיום החמור ביותר בעיני איראן – איום היסטורי שנבע מהחשש האיראני שזו מתכוונת להשתלט על חלקים מאיראן, כפי שעשתה במאה ה־19, ולתקופות קצרות גם במאה ה־20, וכפי שעשתה באפגניסטן. איום זה ניזון גם מהיותה של איראן באותה תקופה בעלת־ברית מרכזית של ארצות־הברית, ומחששה המתמיד של איראן מפני התפשטות הקומוניזם גם לתחומיה. ואולם, מסוף שנות השמונים של המאה ה־20, בעקבות התמוטטות ברית־המועצות והזדקקותה של איראן לאספקת נשק דחופה עקב הפגיעה הקשה בה במלחמתה בעיראק, חל שינוי מהותי בקשריה עם רוסיה: מאז 1989 נעשתה רוסיה ספקית הנשק העיקרית של איראן, ומאז 1995 היא מהווה גורם מרכזי בבניית תשתית הגרעין באיראן. שינוי זה שיקף גם ירידה ברמת החשדנות האיראנית כלפי רוסיה בעקבות התמוטטות הגוש הקומוניסטי, יציאת הכוחות הרוסיים מאפגניסטן והיעלמות הגבול המשותף בין איראן לרוסיה, כשביניהן חוצצות עתה הרפובליקות הדרומיות שפרשו מברית־המועצות.

עם זאת, גם בתחומים אלה התגלו חיכוכים ובעיות בין הצדדים. אספקת הנשק מרוסיה לאיראן התרכזה בשנים 1989–1995, ולאחר מכן הצטמצמה במידה משמעותית. גם כאשר רוסיה סיפקה נשק לאיראן, היא לא נענתה לחלק מהבקשות האיראניות לקבל מערכות נשק איכותיות יותר. בתחום הגרעין נוצרו ביניהן חיכוכים – בעיקר לאחר שבניית כור הכוח בבושהר על ידי הרוסים נמשכה שנים רבות מעבר למתוכנן, ועוררה טענות קשות מצד האיראנים.

ההידוק ביחסיהן של רוסיה ואיראן נובע מכמה התפתחויות במישור האזורי והעולמי. הזעזוע העובר על המזרח התיכון מציב סיכונים ובעיות הן בפני רוסיה והן בפני איראן, והדבר הניע אותן להרחיב את שיתוף הפעולה ביניהן. במיוחד חשוב בעיניהן הצורך לייצב את משטר אסד ולהתמודד עם דאע"ש, כאשר רוסיה רואה באיראן משקל נגד לרדיקליזם הסוני, העוין לרוסיה. בו בזמן, השפעתה הגוברת של איראן בסוריה ובעיראק ובמזרח התיכון בכלל, והלגיטימציה בזירה הבינלאומית שבה זכתה בעקבות חתימת הסכם הגרעין העלו את משקלה גם בעיני רוסיה. יתר על כן, הסרת הסנקציות מעל איראן מאפשרת לרוסיה להרחיב את קשרי הכלכלה עימה, ואולי גם לחדש את אספקת הנשק אליה. על כך נוספת התפתחות הקשורה ברוסיה: משבר אוקראינה והסנקציות המערביות שהוטלו על רוסיה בעקבותיו מניעים אותה להפגין כוח גם במזרח התיכון; זאת במיוחד כאשר מדיניותו המזרח־תיכונית של ממשל אובמה נתפסת כהפגנת חולשה, המותירה פתח הן לרוסיה והן לאיראן לזכות בהישגים באזור.

השפעתן של התפתחויות אלה מבליטה את האינטרסים המשותפים לאיראן ולרוסיה, במסגרת מדיניותן במזרח התיכון. אין להן בעלות־ברית ממשיות באזור –

להוציא את הקשר ההדוק בין איראן למשטר אסד ולחזבאללה ומיליציות שיעיות נוספות – ולכן חשוב להן להיעזר זו בזו לטובת אינטרסים משותפים. כל אחת מהן אינה יכולה להתמודד לבדה עם דאע"ש; שתיהן חותרות לצמצם את מעורבותה והשפעתה של ארצות-הברית במזרח התיכון ולחשוף את חולשותיה; לאיראן אין תחליף לאספקת נשק איכותי מרוסיה, והיא מבקשת להסתייע בה בתחום הגרעין, ואילו רוסיה מבקשת להסתייע באיראן בייצוב המצב במזרח התיכון ובמניעת תסיסה בקווקז. מלבד הסיוע למשטר אסד, יש לשתיהן אינטרסים משותפים בסוגיות אזוריות משותפות, כמו החשדנות כלפי טורקיה והמאבק בארגונים קיצוניים באפגניסטן.

אלא שבצד האינטרסים המשותפים לרוסיה ולאיראן, קיימים ביניהן גם ניגודים בסוגיות מרכזיות. ניגודים אלה נובעים משני מקורות. המקור האחד הוא האינטרסים העולמיים והאזוריים של רוסיה וסדר העדיפויות שלה, השונים מאלה של איראן, אשר תורמים מפעם לפעם לצעדים רוסיים הפוגעים באינטרסים של איראן. דוגמה בולטת לכך היא הצבעתה של רוסיה ארבע פעמים במועצת הביטחון בעד הטלת סנקציות על איראן – אמנם מרוככות – עקב התנהלותה בסוגיית הגרעין. המקור השני הוא החשדנות העמוקה הטבועה באיראנים כלפי רוסיה מזה דורות, והחשש מפני מאמציה להרחיב את השפעתה במרחב, כולל על חשבונה של איראן. אמנם תפיסת האיום הרוסי בעיני איראן הצטמצמה במשך הזמן, ואת מקומו תפס האיום האמריקאי, אך גם כיום נותרו משקעי חשדנות בקרב ההנהגה האיראנית כלפי רוסיה וכוונותיה. בצד ניגודים אלה השתקפו אינטרסים משותפים בשתיים מהסוגיות המרכזיות ביחסיהן של רוסיה ואיראן: הטיפול במלחמת האזרחים בסוריה ואספקת הנשק מרוסיה לאיראן.

המשבר הסורי

יציבותו ושרידותו של משטר אסד מהוות אינטרס מהמעלה הראשונה עבור איראן. החיבור בין המשטר האיראני למשטר אסד קיים מאז המהפכה האסלאמית באיראן ב-1979. למשטר אסד אין תחליף בעיני איראן, והתמוטטותו תפגע בצורה קשה בציר איראן-עיראק-סוריה-לבנון, ובעיקר בקשר בין איראן לחזבאללה וללבנון, ובחזית האיראנית הקדמית מול ישראל. בשל חיוניות הקשר עם משטר אסד, השקיעה איראן מאז 2012 מאמצים ניכרים לסייע לשרידותו – בכסף, באמצעי לחימה ובהשתתפות בלחימה. מאמצים אלה הגיעו לשיאם ב-2015, כאשר איראן שיגרה כ-3,000 לוחמים מאנשי 'משמרות המהפכה' – מכוחות היבשה שלהם ומ'כוח אל-קודס' – כדי לסייע לצבאו של אסד בלחימה. לאותה מטרה דאגה איראן לשגר ללחימה בסוריה כוח ניכר של 4,000–5,000 לוחמים מחזבאללה, וכן מיליציות שיעיות מעיראק, מאפגניסטן ומפקיסטן הנתונות להשפעתה.

גם לרוסיה יש קשר ממושך עם המשטר הסורי, למרות שמרכיב היחסים המיוחדים ביניהם בתחום הביטחוני והצבאי, שאפיין את הקשר מאז שנות השישים, נעדר ממנו מאז התמוטטות ברית המועצות. הקרבה לסוריה חשובה לרוסיה משום שסוריה היא מדינה ערבית מרכזית, ומאחז השפעה משמעותית בחוף המזרחי של הים התיכון. את הכף לטובת ההתערבות הצבאית הרוסית בסוריה הכריעו הופעתם של הארגונים הג'האדיסטיים הסוניים בזירה הסורית, והסכנה שאלה יצרו למשטר אסד. גם לרוסיה חשובה שרידותו של משטר אסד ויציבותו. אלא שבעיני רוסיה, יציבות המשטר הסורי היא כלי התורם לעיצוב הסדר במזרח התיכון אשר יחזק את מעמדה הבינלאומי, ירחיב את השפעתה באזור ויצמצם את הדומיננטיות המערבית בו. כינון סדר כזה יוכל גם לסייע לרוסיה לצמצם את הלחץ הכלכלי שהמערב מפעיל עליה עקב משבר אוקראינה.

במהלך 2014, עם התגברות המתח בין רוסיה לארצות הברית עקב המשבר באוקראינה, גבר עניינה של רוסיה בחיזוק שיתוף הפעולה עם איראן בכלל, ובסוגיה הסורית בפרט. רוסיה ראתה בשיתוף פעולה זה אמצעי נגד בידודה ומרחב להשקעות כלכליות, בעיקר בתחום בניית כורי כוח גרעיניים והרחבת מכירות הנשק, ואילו איראן ראתה ברוסיה שותפה חשובה בייצובו של משטר אסד. אינטרס משותף זה הוביל בספטמבר 2015 להתערבות צבאית מתואמת בין רוסיה לאיראן, במטרה לשפר את מצבו של משטר אסד. ככל הנראה הושגו בין שתיהן תיאום וחלוקת עבודה, כאשר רוסיה תרמה את הטכנולוגיה הצבאית וכוח האש, בעיקר באמצעות תקיפות אוויריות, ואילו איראן תרמה את הפעילות הקרקעית ואת המעורבות הצבאית של חזבאללה ושל המיליציות השיעיות הקשורות בה.

מאחר שמאז סוף 2015 חל שיפור במצבו של משטר אסד, ועקב האבדות הרבות יחסית שסבלו הכוחות האיראנים בלחימה – לפחות 350 הרוגים, ובכללם קצינים בכירים – הוציאה איראן בסוף 2015 את רוב כוחותיה מסוריה (אך כנראה החזירה לסוריה כוחות לוחמים נוספים בתחילת אפריל 2016). חודשים מעטים לאחר מכן, במאוס 2016, הוציאה גם רוסיה חלק מהכוח האווירי שלה מסוריה, אך הותירה בה חלק מכוח זה, שני בסיסי אוויר ושני בסיסי צי, וכן את מערך הפיקוד, השליטה והמודיעין ואת תשתית התחזוקה. גם לגבי רוסיה, ההחלטה לשנות את הרכב מעורבותה בסוריה קשורה בעיקר בהערכתה שעיקר יעדי ההתערבות הושגו עם קידום ההתייצבות בשליטתו של אסד בחלק מסוריה. כך, הן רוסיה והן איראן הותירו לעצמן יכולות להמשיך להגיש סיוע צבאי למשטר אסד – איראן, בלחימה קרקעית ורוסיה, בתקיפות אוויריות.¹

המעורבות הרוסית והאיראנית בסוריה ממחישה את הדומה והשונה בגישותיהן למצב במדינה זו. לשתייהן יש עניין חשוב ביציבותו של משטר אסד, עד כדי כך שהיו מוכנות להתערבות צבאית בלחימה בסוריה. אלא שבעיני איראן שרידותו

של אסד היא עניין מהותי, משום שכל משטר שיקום במקומו יהיה הרבה פחות נוח לאיראן, אולי אפילו יהיה יריב שלה. לעומת זאת, משטר אסד חשוב לרוסיה אך אינו חיוני, והיא עשויה להמשיך בקשריה עם סוריה גם תחת המשטר הבא, בעיקר באמצעות הקשרים הצבאיים עימה. לרוסיה חשוב שייווצר בסוריה הסדר מוסכם עם הקהילה הבינלאומית, אפילו ללא אסד, ובלבד שישמר את השפעתה בסוריה, ובכלל זה את השירותים הימיים שהיא מקבלת בנמל טרטוס, ויסייע לביסוס מעמדה במזרח התיכון ובזירה הבינלאומית. ואם מחיר ההסדר בסוריה יהיה סילוקו של בשאר אסד, אפשר שרוסיה תהיה מוכנה לשלם את המחיר.

תוך כך הפכה רוסיה לגורם המרכזי והמוביל בעיצוב הסדר בסוריה והשגת הפסקת האש – הרופפת בינתיים – על בסיס מפת דרכים להפסקת מעשי האיבה וכינון תקופת מעבר לפתרון המשבר. הישגה נובע במידה רבה מהתערבותה הצבאית בלחימה, מהצלחתה לשפר את מצבו של משטר אסד ומקשריה עימו, מתיאום פעילותה עם איראן ומיכולתה להידבר עם הממשל האמריקאי בסוגיה הסורית. אלא שככל הנראה, חיזוק מעמדה של רוסיה בהקשר להסדר בסוריה אינו רצוי לאיראן. אמנם המטרה החשובה ביותר לאיראן היא שרידותו של משטר אסד, ומצבו השתפר בינתיים, אך האפשרות שרוסיה תקריב את המשטר במסגרת הסדר עתידי מטרידה את איראן. כך אמר מפקד 'משמרות המהפכה', מוחמד עלי ג'עפרי, בנובמבר 2015 כי רוסיה מתערבת בסוריה כדי לשרת את האינטרסים שלה, ולא חשוב לה אם אסד ישרוד – כפי שאיראן רוצה.²

לגורלו של משטר אסד תהיה השלכה גם על עתידה של המדינה הסורית בכללה. רוסיה מעדיפה הסדר מוסכם עם ארצות הברית, ומוכנה להתפשר על כינון פדרציה

בסוריה, בתנאי שהאינטרסים שלה במדינה יישמרו. סביר להניח שאיראן מבינה כי בנסיבות שנוצרו סוריה לא תהיה עוד מה שהייתה, וכי יידרש הסדר של פשרה כואבת כדי לבנות מחדש משטר יציב בסוריה. אבל איראן עומדת בינתיים על קיום שלטון מרכזי במדינה בראשות אסד, ודוחה את האפשרות של כינון פדרציה בסוריה. התנגדותה לפדרציה נובעת גם מחששה שאוטונומיה לכורדים בסוריה תשליך על עתיד המיעוט הכורדי באיראן, בעיקר לאחר שהכורדים בעיראק כבר זכו באוטונומיה מאז תחילת שנות התשעים.³

יתר על כן, הפעילות הרוסית במשבר מאפילה על

המעורבות האיראנית בו. למרות שרוסיה צידדה בשיתוף האיראנים במגעים המדיניים בסוגיה הסורית, היא פועלת בהם באורח עצמאי ואינה מופיעה כשותפה של איראן, וזו מסויגת מנכונותה של רוסיה לכלול את מדינות המערב ואת המדינות

לאיראן ולסוריה יש עניין חשוב ביציבותו של משטר אסד, עד כדי כך שהיו מוכנות להתערבות צבאית בלחימה בסוריה. אלא שבעיני איראן שרידותו של אסד היא עניין מהותי משטר אסד חשוב לרוסיה אך אינו חיוני

הסוגיות במאמצים לייצב הסדר מדיני בסוריה, וחוששת מהסדר רוסי-אמריקאי שידחק אותה הצידה.⁴ גם האבדות הרבות יחסית שנגרמו לכוחות הקרקעיים האיראניים בסוריה – כאשר לכוחות האוויריים של רוסיה נגרמו אבדות מעטות – עוררו באיראן ביקורת על המעורבות בסוריה, והניעו את המשטר האיראני להסביר עד כמה חיוני הסיוע הצבאי לסוריה לאינטרסים האיראניים. בצד האיראני גם נשמעות תלונות על חוסר תיאום מספיק בין חיל האוויר הרוסי לבין הכוחות הסוריים והאיראניים, שתורם לאבדות האיראניות. כך נמסר שמטוסי הקרב הרוסיים לא סייעו לכוחות 'משמרות המהפכה' שהיו במצוקה באזור חלב ביוני 2016, ואלה נאלצו להביא תגבורות מאיראן ומצבא אסד.⁵

ועוד עניין: איראן מסויגת מהיחסים המשופרים ומההידברות ברמות בכירות בין רוסיה לישראל, ובכללם ביקוריו של הנשיא פוטין בישראל ב-2005 וב-2012, וביקוריו של ראש ממשלת ישראל במוסקבה. לכך יש גם היבט הקשור לסוריה. התיאום הצבאי בין רוסיה לישראל בדרג סגני הרמטכ"ל, מאז תחילת ההתערבות הרוסית בסוריה, אינו לרוחם של האיראנים. חשוב מכך, הוא עשוי להקשות על האיראנים במאמצייהם לבנות בדרום-סוריה תשתית לפעילות טרור נגד ישראל באמצעות חזבאללה, שתתחבר לתשתית הטרור בדרום-לבנון.

אספקת הנשק מרוסיה לאיראן

אספקת הנשק מרוסיה לאיראן היא סוגיה מרכזית ביחסיהן. ראשיתה לאחר סיום מלחמת איראן-עיראק, שבמהלכה איבדה איראן כמחצית מאמצעי הלחימה שלה. בין השנים 1989 ו-1991 חתמו שתי המדינות על ארבע עסקות נשק בערך כולל של כ-5 מיליארד דולר. העסקות כללו בעיקר 24 מטוסי מיג-29, 12 מטוסי סוחוי-24, מערכות הגנה אווירית SA-5, שלוש צוללות, טנקי T-72 ונגמ"שים BMP-2. אספקתן של רוב מערכות הנשק שנכללו בעסקות אלה הושלמה עד אמצע שנות התשעים. מאז ואילך סיפקה רוסיה לאיראן מערכות הגנה אווירית ומסוקים וציוד צבאי, אך רק מעט מערכות נשק עיקריות, וחלה גם ירידה משמעותית בחתימה על עסקות חדשות.

אין ספק שמזה שני עשורים, איראן מעוניינת בעסקת נשק מקיפה עם רוסיה. חלק ניכר ממערכות הנשק שבידי איראן הן מיושנות – בעיקר בחיל האוויר, הכולל מטוסי

התיאום הצבאי בין רוסיה לישראל אינו לרוחם של האיראנים. הוא עשוי להקשות על האיראנים במאמצייהם לבנות בדרום-סוריה תשתית לפעילות טרור נגד ישראל באמצעות חזבאללה,

קרב מתוצרת אמריקאית בני 40 שנה ויותר, ומטוסי קרב מתוצרת רוסית בני 25 שנה ויותר. כדי לשדרג את מערכות הנשק שברשותה קיימה איראן כמה סבבים של משא ומתן עם רוסיה בדבר סיכום עסקת נשק גדולה, בערך של כמה מיליארדי

דולרים. אלא שהשיחות הניבו תוצאות דלות, ואספקת הנשק מרוסיה הלכה והצטמצמה לאורך השנים.

לצמצום אספקת הנשק לאיראן היו שתי סיבות. הסיבה האחת היא כספית. לאיראן לא היו די משאבים כספיים כדי לממן עסקות נשק גדולות חדשות – לנוכח הצורך לשקם את נזקי המלחמה עם עיראק ולממן את עסקות הנשק של סוף שנות השמונים. במצב זה העדיפה איראן להשקיע משאבים בתוכניות הגרעין והטילים על חשבון ההתעצמות הקונוונציונלית, משום שנשק גרעיני וטילים היו חשובים לה יותר מאשר מערכות נשק קונוונציונליות לשם הרתעת ארצות הברית וישראל, מה גם שהאיום הצבאי העיראקי כלפיה נעלם. הסיבה השנייה היא יחסי רוסיה עם ארצות הברית. בשנות התשעים הפעיל הממשל האמריקאי לחצים כבדים על רוסיה להימנע מאספקת נשק איכותי לאיראן, בטענה שנשק זה יסכן את הכוחות האמריקאיים במזרח התיכון. ואכן ב־1994–1995 הושגה הבנה בין ממשלות ארצות הברית ורוסיה שלפיה רוסיה תשלים את אספקת הנשק לאיראן שוכלל במסגרת עסקות שכבר נחתמו, אך לא תחתום על עסקות נשק חדשות. הסכם זה נשאר בתוקפו – אמנם תוך הפרות מוגבלות – עד שנת 2000, כאשר רוסיה ביטלה אותו.

בעקבות ביטול ההסכם הודיעה ממשלת רוסיה שבכוונתה לחדש את אספקת הנשק לאיראן. ואולם גם לאחר ביטול ההסכם המשיך הממשל האמריקאי ללחוץ על ממשלת רוסיה להימנע מאספקת נשק איכותי לאיראן, ובמקרים מסוימים עלה בידו לדחות או לצמצם ביצוע עסקות נשק. דוגמה לכך היא העסקה לאספקת מערכת טילים נגד מטוסים מתקדמת מדגם S-300. איראן ביקשה לרכוש את המערכת עוד בשנות התשעים. רכש המערכת נדון שוב ושוב בין רוסיה לאיראן, ורק ב־2007 נחתמה עסקה לאספקתה, אלא שגם אז התחמקה רוסיה במשך עשור כמעט מאספקת המערכת, וזו החלה רק במארס 2016.

העיתוי של אספקת מערכת ה־S-300 קשור בהשגת הסכם הגרעין והסרת הסנקציות מעל איראן. בהשגת ההסכם קשור גם הידוק הקשרים הצבאיים בין רוסיה לאיראן בכללם. בינואר 2015, עוד בטרם נחתם הסכם הגרעין, ביקר באיראן שר ההגנה הרוסי סרגיי שויגו, לראשונה מזה 15 שנים. במהלך ביקורו חתמו שתי המדינות על הסכם לשיתוף פעולה צבאי שכלל שיתוף פעולה נגד טרור, חילופי ביקורים ימיים וסיוע רוסי לאיראן בתחום האימונים.⁶

כעבור שנה, בפברואר 2016, ביקר שר ההגנה האיראני חוסיין דגהאן במוסקבה, ודן בעסקת נשק גדולה עם רוסיה. לפי דיווחים בתקשורת הרוסית והאיראנית, העסקה אמורה להסתכם בכ־8 מיליארד דולר, כשהאיראנים מבקשים לכלול בה, בין השאר, מטוסי קרב סוחוי SU-30; מטוסי אימון סילוניים מתקדמים מדגם YAK-130 הניתנים לשימוש גם כמטוסי תקיפה קלים; מסוקי MI-8 ו־MI-17;

מערכות טילים ניידות להגנת חופים המצוידות בטילי שיוט נגד ספינות; פריגטות וצוללות; טנקי T-90 וארטילריה. איראן מעוניינת לקבל מרוסיה גם רישיונות להקמת מפעלים לייצור מערכות נשק רוסיות ובהן מטוסי קרב, מסוקים, מנועי מטוסים וטנקי T-S90. איראן גם מגלה עניין ברכישת מערכת ההגנה האווירית S-400, המתקדמת יותר מה-S-300, אך ההנחה היא שהרוסים לא ייענו לבקשה, לפחות בעתיד הקרוב.⁷

אלא שבפני מימוש עסקה גדולה עשויים לעמוד שני מכשולים. ראשית, אמנם ייתכן שביכולתה של איראן לממן עסקה כזאת בעקבות הסרת הסנקציות מעליה, וכן עשוי להיות לרוסיה עניין בה, לנוכח מצבה הכלכלי. אולם מצבה הכלכלי של איראן טרם השתפר במידה משמעותית בעקבות הסרת הסנקציות, וייתכן שממשלתה תעדיף לנצל את המקורות הכספיים שיתפנו לטובת צרכים אזרחיים, כדי למנוע תסיסה עקב האכזבה מהמצב הכלכלי. וחשוב מכך, לפי הסכם הגרעין, מועצת הביטחון של האו"ם טרם הסירה את הסנקציות על מכירת נשק לאיראן, שיישארו בתוקפן עד שנת 2020, ודרושה הסכמת המועצה למכירתו. קשה להניח שהממשל האמריקאי וממשלות המערב יסכימו להסרת האיסור, מה גם שלמרות ההסכם, איראן ממשיכה בניסויי הטילים ובסיוע לטרור.

הסימנים מעידים שרוסיה ואיראן עשויות לחתום על עסקת נשק גדולה, למרות האיסור והקשיים. מפקד כוחות היבשה האיראניים אמר בדצמבר 2015 שארצו תרכוש בקרוב טנקי T-90, ואילו שר החוץ הרוסי סרגיי לברוב אמר במאי 2016 שרוסיה תשקול בקשה איראנית לרכש טנקים, מטוסי קרב וגמ"שים, וכי אספקת מערכת ה-S-300 תסתיים עד סוף 2016; לטענתו, הוסר האיסור על מכירת כלי נשק אלה לאיראן.⁸

רוסיה ואיראן מבקשות להסתייע זו בזו כדי להרחיב את השפעתן באזור, תוך צמצום השפעתה של ארצות הברית בו, ורוסיה יכולה לסייע לאיראן, לפחות במידה מוגבלת, להתמודד עם לחצים אמריקאיים

רוסיה ואיראן: משמעויות

המעורבות הצבאית בלחימה בסוריה והשיחות בדבר אספקת נשק נרחבת לאיראן מבליטות את האינטרסים המשותפים לרוסיה ולאיראן. שתיהן זקוקות לשיתוף פעולה בסוגיות אלה ומפיקות ממנו תועלת. רוסיה יכולה להעניק לאיראן סיוע ששום מדינה אחרת אינה יכולה לתת לה. איראן זקוקה לשדרוג מאגר הנשק שלה, ואין לה תחליף להשגת נשק איכותי מלבד שוק הנשק הרוסי. רוסיה מעוניינת להגדיל את יצוא הנשק שלה ואת השקעותיה באיראן בתחום התשתית הגרעינית, מסיבות כלכליות, והיא רואה באיראן שלאחר הסרת הסנקציות הזדמנות לעשות זאת. מבחינתה של איראן, אין מדינה שתהיה מוכנה לסייע לה יותר מרוסיה בייצוב

המצב בסוריה, ואילו רוסיה מעוניינת להסתייע בהתערבות הצבאית האיראנית כדי להרחיב את השפעתה בסוריה. פעילותן המשותפת בסוריה כבר הוכיחה את עצמה וזכתה להישגים בשטח, גם אם כוחות המורדים טרם הוכרעו והסדר מדיני עדיין רחוק מהשגה. מעבר לכך, רוסיה ואיראן מבקשות להסתייע זו בזו כדי להרחיב את השפעתן באזור, תוך צמצום השפעתה של ארצות-הברית בו, ורוסיה יכולה לסייע לאיראן, לפחות במידה מוגבלת, להתמודד עם לחצים אמריקאיים. אלא שאינטרסים משותפים ואפילו שיתוף פעולה מעשי אינם יוצרים עדיין ברית. מעגל האינטרסים המשותפים בין רוסיה לאיראן עדיין אינו רחב, ורוסיה טרם הפגינה מחויבות עמוקה לסייע לאיראן בסוגיות מפתח. שתיהן מבקשות לייצב את המצב בסוריה, אך מטרותיהן אינן זהות. שתיהן מעוניינות בקידום עסקת נשק גדולה, אך העובדה שעסקה כזו לא נחתמה מזה למעלה משני עשורים, למרות העניין המשותף בה והמאמצים לקדמה, מלמדת על הפערים ואי-ההסכמות בין הצדדים גם בסוגיה זו. המטרות השונות והמחלוקות בין רוסיה לאיראן לאורך השנים נובעות ממערכת שיקולים אזורית וגלובלית שונה ביניהן: היחסים עם ארצות-הברית משפיעים על עמדתה של רוסיה כלפי סוריה, משום שהם חשובים מאוד לרוסיה, לטוב ולרע. לחצים אמריקאיים יכולים להשפיע על שיקוליה הן בסוגיה הסורית והן בנושא אספקת הנשק, ומנגד, שיפור ביחסי רוסיה עם ארצות-הברית עשוי להניע את מוסקבה להימנע מאספקת נשק איכותי לאיראן, או לפחות לעכבה ולצמצמה. לרוסיה חשובה גם מערכת היחסים עם מדינות המזרח התיכון – ובכללן מצרים, ערב הסעודית וישראל – למורת רוחה של איראן. ומעל כל אלה

קיימת חשדנות ניכרת בין רוסיה לאיראן – בעיקר מצד איראן כלפי רוסיה, הנובעת מחילוקי דעות ביניהן בסוגיות חשובות, ומהתנהלות רוסית המנוגדת לאינטרסים של איראן.

תוכנית הגרעין האיראנית היא סוגיה חשובה ביחסי שתי המדינות. לרוסיה היה חלק חשוב בבניית תשתית הגרעין של איראן, וזו תצפה שרוסיה תסייע לה להתמודד עם לחצים אמריקאיים, ובכללם בסוגיית הגרעין. אך אין סיבה להעריך שרוסיה מוכנה להשלים עם השגת נשק גרעיני על ידי איראן, שכן ההשלכות השליליות שתהיינה להתפתחות כזו על היציבות במזרח התיכון צפויות להדאיג גם את רוסיה. עם זאת, רוסיה לא הייתה מוכנה עד כה

אך אין סיבה להעריך שרוסיה מוכנה להשלים עם השגת נשק גרעיני על ידי איראן, ההשלכות השליליות שתהיינה להתפתחות כזו על היציבות במזרח התיכון צפויות להדאיג גם את רוסיה

להרחיק לכת בהפעלת לחצים על איראן, וסביר להניח שלא תמהר להצטרף להטלה מחודשת של סנקציות על איראן, אם הממשל האמריקאי יבקש להוביל מהלך כזה. אולם אם יהיה ברור בעליל שאיראן מפרה את הסכם הגרעין ומנסה

לפרוץ לעבר נשק גרעיני, עשויה רוסיה להצטרף ללחצים על איראן, בעיקר אם תקבל תמורה לכך מארצות־הברית.

בשורה התחתונה, יש מרחב נוסף לשיפור ביחסי איראן ורוסיה. הן ימשיכו כנראה לשתף פעולה בנוגע למצב בסוריה, משום שהפעולה הצבאית המשותפת הקנתה לשתיהן הישגים, אך מפעם לפעם עשויות לצוץ מחלוקות ביניהן, בעיקר לגבי עתידו של משטר אסד ואופי ההסדר שייקבע בסוריה. ייתכן שרוסיה תימנע בשלב המידי מאספקת נשק איכותי בהיקף משמעותי לאיראן, גם אם תחתום על עסקה חדשה, ותעדיף להמתין ביחס למימושה עד שמועצת הביטחון תסיר את ההגבלות מעל מכירות נשק לאיראן.

להתקרבות ביחסי רוסיה ואיראן יש כמה משמעויות לגבי ישראל – רובן משמעויות שליליות. ראשית, רוסיה מוכנה לספק לאיראן נשק איכותי שטמונים בו סיכונים לישראל. במיוחד חשוב השדרוג המשמעותי הצפוי במטוסי חיל האוויר של איראן ובמערכות ההגנה האווירית שלה. צריך גם להביא בחשבון שבשלב מאוחר יותר עלולה איראן להעביר מערכות נשק איכותיות מתוצרת רוסית לחזבאללה. מאחר שאיראן מתכוונת, כדרכה, לבקש רישיון מרוסיה לייצר חלק ממערכות הנשק בעצמה, יתרום הייצור המקומי של מערכות נשק אלה לשיפור איכות התעשייה הביטחונית האיראנית. עם זאת, לחץ אמריקאי, ואולי גם פנייה ישראלית, עשויים להשפיע על רוסיה שלא להרחיק לכת, מבחינה כמותית ואיכותית, באספקת הנשק לאיראן.

שנית, שיפור היחסים ושיתוף הפעולה בין רוסיה לאיראן יחזק את מעמדה האזורי של איראן, ועלול להחליש את השפעתה של ארצות־הברית. הדבר ניכר כבר בהקשר למשבר הסורי, כאשר רוסיה – ולא ארצות־הברית – היא הגורם המוביל את המגעים לייצוב המצב ולהסדר, ויחד עם איראן הן מובילות חלק ניכר מהלחימה בארגונים הג'האדיסטיים בסוריה. איראן מצויה בשנים האחרונות במגמה של התחזקות מעמדה האזורי – על רקע הרחבת השפעתה בעיראק, מעורבותה הצבאית בסוריה, חתימת הסכם הגרעין ודימויה המוחלש של ארצות־הברית. הידוק הקשר עם רוסיה יתרום לחיזוק נוסף של מעמדה של איראן, גם כפועל יוצא של שיפור יכולותיה הצבאיות והרחבת תשתית הגרעין שלה. אם בשנים הבאות יידרשו ממשלות המערב לחזור ולהטיל סנקציות על איראן – במקרה של הפרות משמעותיות של הסכם הגרעין או, עקב הרחבת תוכנית הטילים שלה – היא עשויה להסתייע ברוסיה כדי להתמודד עם סנקציות אלה.

ולבסוף, לשיפור ביחסי רוסיה ואיראן יש גם היבט חיובי מבחינת ישראל, אף שהוא עומד בצילן של ההשלכות השליליות. עקב השיקולים הגלובליים של רוסיה, חשיבות יחסיה עם ארצות־הברית וההידברות שהיא מקיימת עם ישראל ומדינות ערביות מתונות, היא יכולה למלא גם תפקיד ממתן כלפי איראן. מלבד

זאת, המעורבות הצבאית של רוסיה ואיראן בסוריה יכולה לפגוע באורח קשה בארגונים הג'האדיסטיים בסוריה, כאשר גם לישראל יש עניין בשיקום היציבות, בקיום משטר מרכזי בעל עוצמה פנימית ובצמצום כוחם וקריסתם של ארגונים כדאע"ש ודומיו בסוריה.

הערות

- 1 Zvi Magen, Vera Michlin, Yiftah Shapir and Shlomo Brom, "A Russian Withdrawal from Syria, or Merely a Change in the Form of Involvement?," *INSS Insight*, No. 810, March 29, 2016, <http://bit.ly/2a1vdNL>
- 2 Alex Barker and Kathrin Hille, "West looks for splits in Russia's alliance with Iran over Syria," *Financial Times*, November 20, 2015, <http://ft.com/intl/cms/s/0/e65eb2d4-8f67-11e5-8be4-3506bt20cc2b.html>
- 3 Hamidreza Aziz, "Why Iran should focus on Turkey, not Russia, for Syria cooperation," *Al-Monitor*, May 18, 2016, www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/05/iran-russia-syria-disconnect-turkey-cooperation.html
- 4 Abbas Qaidaari, "Why Iran still doesn't trust Russia on Syria," *Al-Monitor*, June 5, 2016, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/06/iran-russia-syria-defense-ministers-tehran-meeting.html>
- 5 Tom Cooper, "Russia, Syria and Iran Have Made a Mess of Their Military Alliance," *ETHzurich*, June 21, 2016, <http://www.css.ethz.ch/en/services/digital-library/articles/article.html/90d72ff0-8ca7-4faf-8701-70d3ef6cf726>; Abbas Qaidaari, "Why Iran Still Doesn't Trust Russia on Syria," *Al-Monitor*, June 15, 2016, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/06/iran-russia-syria-defense-ministers-tehran-meeting.html>
- 6 Franz-Stefan Gady, "Russia and Iran Sign Military Cooperation Agreement," *The Diplomat*, January 21, 2015, <http://thediplomat.com/2015/01/russia-and-iran-sign-military-cooperation-agreement>;
- 7 Sami Amara, "Moscow, Iranian Minister of Defense to Discuss an 8 Billion Dollar Arms Deal," *A-sharq Al-Awsat*, February 17, 2016, <http://english.aawsat.com/2016/02/article55347662/moscow-iranian-minister-of-defense-to-discuss-an-8-billion-dollar-arms-deal>; Farzin Nadimi, "Iran and Russia's Growing Defense Ties," *Policy Analysis, Policy Watch* 2563, The Washington Institute for Near East Policy, February 18, 2016, <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/iran-and-russias-growing-defense-ties>
- 8 "Lavrov: Russia May Consider Iran's Request on Buying Tanks, Military Jets," *Sputnik International*, May 4, 2016, <http://sputniknews.com/military/20160504/1039075377/russia-iran-arms-supplies.html>